

**ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА НА УТРЕШНИЯ ДЕН ПРЕД
УЧИЛИЩЕТО ДНЕС**

Кремена Любенова Ангелова

CHALLENGES OF TOMORROW IN FRONT OF SCHOOLS TODAY

Kremena Lyubenova Angelova

Abstract: The article seeks to identify the main challenges that education will have to face today in order to adequately respond to the demands of the future. Visions and expectations of global organizations and forums, as well as such of national institutions responsible for educational policies, have been analyzed. Juxtaposition is also made between the projected needs of our society in the foreseeable future in terms of knowledge, skills and values, and the readiness of the contemporary educational system to teach and develop them in today's students.

Key words: educational policies, strategic framework, global educational challenges, education of the future, innovative methods.

Въведение

По своята същност училището е територия в настоящето, изградена върху най-добрите традиции от миналото, която е изцяло обърната към бъдещето. Това обуславя и предопределя основните изисквания към характеристиките на образователната система, а именно гъвкавост, адаптивност, динамичност, иновативност. За да отговаря на потребностите на съвременното, не е достатъчно училището просто да крачи достатъчно бързо в днешния ден, а е нужно и да го изпреварва по темп, мислене, визия, идеи, като прескача успешно в една бъдеща, повече или по-малко прогнозируема, реалност.

Целта на настоящата статия е да се опита да идентифицира някои от предизвикателствата, пред които е изправено българското училище днес, за да отговори адекватно на очакванията на утрешния ден. Направените прогнози и анализи се базират на изследвания както на световни организации и форуми, така и на българските институции, ангажирани с очертаване на бъдещите образователни стратегии.

За да решим накъде да поемем, първо трябва да знаем къде точно искаме да стигнем. В контекста на настоящата тема това означава да очертаем образа на добре подготвения за бъдещето на света гражданин, за да можем да дефинираме и изискванията към образователната система, която да извърши тази подготовка. В своя доклад визия за бъдещето на образованието от 2018г. (The Future of Education and Skills 2030) Организацията за Икономическо Сътрудничество и Развитие (ОИСР)

търси отговор на следните два въпроса:

- **Какви** знания, умения, отношения и ценности са нужни на днешните ученици, за да изграждат и развиват своя свят?
- **Как** образователната система може да развие тези знания, умения, отношения и ценности?

Търсенето на отговори на тези въпроси ОИСР поставя както глобално чрез очертаната Образователна рамка 2030, така и локално, като насърчава всяка една държава да стартира своя дебат по темата.

Глобално погледнато

Според гореспоменатата рамка основната цел на образованието днес е не само да подготви учениците за тяхната бъдеща сфера на работа, но и да изгради у тях умения, отношения и ценности на активни, отговорни и ангажирани граждани, които могат да си поставят цели и да влияят на хората, събитията и обстоятелствата, за да ги постигат. ОИСР нарича подготвените за бъдещето ученици ‘change agents’ (агенти на промяната), които оказват положително влияние на процесите и средата, разбират намеренията, действията и чувствата на околните и осъзнават последствията от действията си както в краткосрочен, така и в дългосрочен план.

На базата на очевидния факт, че днешните ученици-бъдещи отговорни граждани се намират в едно перманентно динамично взаимодействие със средата, която ще трябва да управляват, ОИСР идентифицира основния тип предизвикателства, за които образователната система е нужно да ги подготви, а именно:

- **Екологични** – климатичните промени, намаляването на природните ресурси;
- **Икономически** – иновации в науката, технологиите, изкуствения интелект; финансова независимост, управление на кризи; кибер сигурност и защита на данните в мрежата;
- **Социални** – миграция, урбанизация, социално неравенство, заплахи от войни и тероризъм.

От така очертания списък със задачи от бъдещето става ясно, че образованието днес е изправено пред отговорната задача да обезпечи успешното справяне с тези проблеми чрез сериозна подготовка на бъдещите граждани. В своя доклад от 20 октомври 2020г. за бъдещето на професиите (The Future of Jobs Report) Световният Икономически Форум посочва своите прогнози за основните умения, които ще са необходими за успеха на индивида и обществото към 2025 г., както следва:

- Аналитично мислене и иновативност
- Активно учене и стратегия за учене
- Комплексно решаване на проблеми
- Критично мислене и анализ
- Креативност, оригиналност и инициативност

- Лидерство и социално влияние
- Използване на технологии, мониторинг и контрол
- Технологичен дизайн и програмиране
- Гъвкавост, устойчивост на стрес, адаптивност
- Аргументиране, решаване на проблеми, генериране на идеи

Както ясно се вижда от изброеното, палитрата от необходими умения включва както т.нар. *hard skills* („твърдите“, професионални компетентности - дизайн, програмиране, анализ), така и множество т.нар. *soft skills* („гъвкави“, социално-емоционални умения и качества – адаптивност, устойчивост на стрес, инициативност и др.). Тези заключения бяха препотвърдени и на последната среща на Световният Икономически Форум в Давос през май 2022 г., където глобалните предизвикателства пред образованието бяха зададени като „нов дневен ред“ (*New Agenda for Education and Skills*), обхващащ теми като развитие на ключови за бъдещето умения, съвременна педагогика и учебни програми, свързани с потребностите на пазара, дигитален и физически достъп до образователно съдържание и инфраструктура, професионално развитие на учителите, подкрепа на учащите се и работещите в образователното им развитие в една сложна и променяща се среда. (*Global Future Council on the New Agenda for Education and Skills, 2022*).

В този ред на мисли, училището повече от всякога е натоварено с мисията не просто да образова чрез формиране на знания и умения, но и да възпитава чрез изграждане на отношения, нагласи, ценности, характер. Целият този процес неизбежно минава през предизвикателството на промяната. А тя видимо се случва през последните години: училището все повече не е място за предаване и възпроизвеждане на информация, а се превръща в територия за генериране на идеи, аргументирано представяне и защитаване на гледни точки, разработване на креативни хрумвания посредством налагащите се иновативни методи и подходи: проектно-базирано обучение, обърната класна стая, персонализирано обучение и др. Редица учени, предприемачи, визионери в световен мащаб апелират за кардинална промяна в образователната система изобщо и дори се опитват да изградят свои обучителни модели, които да са в крак с изискванията на новото време. Пример за това е училището в САЩ *Astra Nova*, което е приемник на основаното от Илон Мъск училище *Ad Astra*. В *Astra Nova* няма възрастово деление по класове и традиционните учебни предмети. Една от дисциплините например се нарича Синтез (*Synthesis*): групи от ученици се учат да мислят заедно чрез разрешаване на сложни задания. В описанието на „предмета“ се казва, че той подготвя учениците за професии, които все още не съществуват (<https://www.synthesis.is/>) Училището приема деца от 10 до 14 години посредством представяне на тяхна гледна точка по заплетени казуси (т.нар. *Conundrums* или „главоблъсканици“), в които се пресичат социални, етични, екологични и

др. съвременни проблеми. Един от примерите за такъв казус е „Летище“: голямо летище, което от години нарушава спокойствието на малък квартал, планира разширяване на дейността си. Как трябва да се постъпи в случая: А) да се направи местен референдум само сред живеещите в квартала, Б) да гласува целият град или В) да се вземе решение от Общинския съвет след разговор с всички заинтересовани страни. Видно е, че не се търси определен „правилен“ отговор, а се очаква заемане на позиция и нейното защитаване с убедителна аргументация, като се отчетат всички аспекти на проблема. Дори не е необходимо да посочваме комплексността от знания, умения, отношения и ценности, вплетени в задачата. По-важното е да се вникне в иновативните особености на подхода, който предизвиква децата да мобилизират целия си наличен компетентностен ресурс – познавателен, емоционален, етичен, социален, за решаване на проблема. Точно това се очаква от образованието на бъдещето и според Джош Дан, създател на модела Synthesis и директор на Astra Nova School: да променя света, като култивира най-ценния ресурс – човешката изобретателност.

Националното в допълнение към глобалното

Нашата страна не се намира встрани от всички тези процеси в глобалното образователно пространство. Тук също отговорните институции анализират потребностите и очакванията на обществото и чертаят визия за бъдещето на образованието. Това е видно в представената от МОН Стратегическа рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България (2021 – 2030). Тя тръгва от описание на актуалното състояние на образователната система в България, минава през анализ на силните, слабите страни и предизвикателствата, за да очертае накрая приоритетите и визията за идните години. Редом с поставените от ОИСР чувствителни глобални теми, Стратегията на МОН се фокусира и върху локалните предизвикателства пред системата на предучилищното и училищното образование в страната ни. И ако следваме логиката на Стратегическата рамка на ОИСР и продължим да поставяме точните въпроси, за да получим нужните отговори, то нашата рамка очертава поне три такива:

1. Какви знания, умения и качества, необходими за живота в XXI век, се очаква да развие училището у учениците днес?

Тук отговорите включват приоритетно развитие на функционалната грамотност по математика, четене, природни науки, технологии; акцентирание върху свързващите умения като инициативност, работа в екип, критично мислене; развиване на качества на личността като етичност, любознателност, социална ангажираност.

2. Какви учители могат да предадат, развият и възпитат тези знания, умения и качества?

Учителят на XXI век според рамката е иновативен, креативен,

вдъхновяващ и мотивиращ. Тази нова роля е професионално предизвикателство към педагогическите специалисти да се развиват и надграждат непрестанно, за да бъдат в крак с изискванията на времето, така че тяхната съвременна педагогическа компетентност да е „съвкупност от знания, умения и опит, които са свързани с преподаването, ученето и възпитаването на ученици, които да работят със знанието и да го прилагат на практика, които да могат и да действат“ (Gergova, 2021, p. 224).

3. Каква образователна среда, методи и подходи от нов тип ще подпомогнат този процес?

Трансформирането на образователната среда и прилагането на иновативни методи на обучение е процес, който вече се случва у нас. В Списъка на иновативните училища в Република България за учебната 2021/2022 година, утвърден с Решение на МС от 22.07.2021г. и публикуван в сайта на МОН, фигурират 510 такива. Това показва, че близо четвърт от училищата в страната прилагат нови методи на преподаване, разработват по нов начин учебното съдържание, прекрояват учебните планове и програми, променят образователната среда.

В светлината на описаните глобални и национални предизвикателства Стратегическата рамка на МОН извежда 9 приоритетни области за развитие на образованието и обучението до 2030г., а именно:

1. Ранно детско развитие
2. Компетентности и таланти
3. Мотивирани и креативни учители
4. Сплотени училищни общности и системна работа с родителите
5. Ефективно включване, трайно приобщаване и образователна интеграция
6. Образователни иновации, дигитална трансформация и устойчиво развитие
7. Реализация в професиите на настоящето и бъдещето
8. Учене през целия живот
9. Ефикасно управление и участие в мрежи

Всяка една от тези области е подробно разписана, със съответните цели и групи дейности за осъществяване, което създава усещане за целенасоченост, последователност и задълбоченост в намеренията и ангажираността по изпълнението им.

Предизвикателството възпитание

Както нееднократно бе споменато по-горе, изискванията на новото време все повече поставят във фокуса на внимание възпитателната функция на образователната система. Знанията и уменията, предадени и развити в училище, са само една част от желания образ на адекватно подготвения за бъдещето гражданин, който описахме в началото.

Останалата част е съставена от изграждането на личностни качества, етични отношения и нагласи, които са обект и цел на възпитанието. Всъщност то е много повече от това и може да бъде дефинирано като „целенасочен, организиран, системен, продължителен, противоречив процес на взаимодействие между възпитатели и възпитаници, насочен към развитие на социален опит, формиране на съзнанието и самосъзнанието (светоглед, възгледи, социална позиция, ценностна система) и поведение на децата (учениците)“ (Shivacheva-Pineda, 2019, p. 10-11). Интересно е да се замислим над определението „противоречив“, което ни насочва към неминуемите трудности от различен характер, вpletени в този процес и очертаващи го като предизвикателство. Важно е да се отбележи обаче, че и тук страната ни не изостава от световните образователни тенденции, като МОН има разработен проект (представен за обществено обсъждане на 22.04.19г.) на Стратегия за възпитателната работа в образователните институции 2019 – 2030 г., който посочва както обща визия, така и конкретни оперативни цели и мерки за осъществяване на възпитателната функция на предучилищното и училищното образование. Проектният документ дефинира възпитанието като „процес на формиране на отношения – ценности, нагласи, мотиви, насочени към развитие на личността като индивидуалност и член на обществото.“ В този смисъл се очаква училището да помогне на учениците да градят характер и развият важни личностни качества, но и да култивира у тях общоевропейски и общочовешки ценности. Така българските ученици стават по естествен път неразделна част от европейската и световна културна общност, която изповядва „зачитане на човешкото достойнство, на свободата, демокрацията, равенството, правовата държава“(Treaty of Lisbon, 2007). Всичко това очертава един доста голям периметър от възпитателни цели, задачи, очаквания, които се поставят пред българските образователни институции. Тук съществена роля изиграват научните изследвания по темата, проведени от специалисти в сферата на педагогиката, които се заемат да проучат и анализират нагласите и мненията на заинтересованите страни. Върху едно такова изследване сред учители (Chavdarova-Kostova, 2016) се базира и опитът в проекта на Стратегия за възпитателната работа да бъдат обхванати многобройните аспекти на понятието възпитание в училище. Резултатите от изследването показват, че според българските учители възпитателните предизвикателства днес могат да бъдат очертани по три направления: възпитанието в семейната среда, нравственото формиране на личността на детето и отношението към ученето. Като взема предвид всичко това, проектът на Стратегия за възпитателната работа в образователните институции 2019–2030 г. на МОН залага следните приоритетни цели:

- формиране на нравствени ценности, възпитание в нравственост, добронамереност;

- възпитание в толерантност (в това число интеркултурно възпитание);
- възпитание на уважение към другите (върстници, възрастни, учители);
- възпитание в отговорност (пред себе си и другите), добросъвестност, уважение към училището;
- възпитание в дисциплина;
- преодоляване на агресията;
- възпитание в позитивни междуличностни отношения;
- гражданско образование и възпитание (активна гражданска позиция);
- възпитание в алтруизъм, взаимопомощ, съпричастност;
- възпитание в патриотизъм;
- правно възпитание (формиране на правно съзнание);
- екологично възпитание (позитивно отношение към околната среда, опазване на околната среда);
- трудово възпитание (възпитание на трудолюбие, трудови навици, уважение към труда на другите);
- възпитание на мотивация за учене, формиране на интереси, положително отношение към образованието и ученето;
- естетическо възпитание;
- физическо възпитание;
- взаимодействие с родителите, по-активно включване на родителите.

Така поставените в широк спектър цели са само отправната точка, която задава посоката на детайлно разписаните след това визия, стратегически и оперативни цели и конкретни мерки и дейности в проектния документ. Можем да оценим това като една добра основа за бъдещо развитие на възпитателната функция на образователната ни система.

Заключение

За да обобщим казаното дотук, нека се върнем там, откъдето започнахме – глобалната визия за бъдещите граждани на света – агенти на промяната, чието оформяне, образование и възпитаване се случва на територията на днешното училище. Това е една осъзната отговорност на образователната общност както в световен план, така и на национално ниво, което е видно от редицата стратегически документи, разработени с ясна цел и загриженост за бъдещето. Предизвикателствата пред образователните институции са многостранни – като се започне от глобалните проблеми на климатични промени, екология, миграция, социални неравенства и се стигне до спецификата на локалните, все по-отчетливи искания и потребности за иновативност на преподаването, нова роля на учителя, високотехнологично развитие на средата, формиране на умения на 21^{ви} век, възпитание в общочовешки и национални ценности. Добрата новина е, че има визия за бъдещето на образованието, начертана е посоката, в която искаме да се движим, идентифицирани са задачите за

разрешаване. Това, което остава, е да имаме волята да осъществим реално всичко предначертано, за да осигурим така желаното благоденствие на индивида, общността и света.

Литература

- Гергова, Хр.** (2021). Активното учене в дигитална образователна среда – средство за формиране на педагогическа компетентност. В: Сборник с доклади от Третата научно-практическа конференция на Педагогически колеж – Плевен. Авторски колектив, Плевен, 224.
- МОН** (2019). Проект на Стратегия за възпитателната работа в образователните институции 2019–2030 г.
- МОН** (2021). Списък на иновативните училища в Република България за учебната 2021/2022 година, приет с РЕШЕНИЕ № 523 на МС от 22.07.2021 г.
- МОН** (2021). Стратегическа рамка за развитие на образованието, обучението и ученето в Република България (2021 – 2030), публ. на 11.03.2021 г.
- Чавдарова-Костова, С.** (2016). Процесът на възпитанието в училищната среда. Във: Възпитанието (съдържателни и процесуални измерения). София: УИ „Св. Климент Охридски”, 262.
- Шивачева-Пинеда, И.** (2019). Възпитанието между семейството и училището. Годишник на ПФ на Тракийски университет – Стара Загора, бр.16, 10–21.
- Global Future Council on the New Agenda for Education and Skills (2022)**. retrieved from <https://www.weforum.org/communities/gfc-on-the-new-agenda-for-education-and-skills>
- OECD (2018)**. The Future of Education and Skills, Education 2030. retrieved from [https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20\(05.04.2018\).pdf](https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20(05.04.2018).pdf)
- Treaty of Lisbon (2007)**. retrieved from <https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:306:FULL:EN:PDF>
- World Economic Forum (2020)**. The Future of Jobs Report, retrieved from <https://www.weforum.org/agenda/2020/10/top-10-work-skills-of-tomorrow-how-long-it-takes-to-learn-them/>

References

- Chavdarova-Kostova, S.** (2016). Protsesat na vazpitanieto v uchilishtnata sreda. In Vazpitanieto (sadarzhatelni I protsesualni izmereniya). Sofia: UI 'Sv.Kliment Ogridski', 262.
- Gergova, Hr.** (2021). Activното uchene v digitalna obrazovatelna sreda – sredstvo za formirane na pedagogicheska kompetentnost. In Sbornik s

dokladi ot Tretata hauchno-prakticheska konferentsia na Pedagogicheski kolezh –Pleven. Avtorski kolektiv, Pleven, 224.

Global Future Council on the New Agenda for Education and Skills (2022). retrieved from <https://www.weforum.org/communities/gfc-on-the-new-agenda-for-education-and-skills>

MON (2019). Proekt na Strtegiya za bazpitatefnata rabota v obrazovatelnite institutsii 2019–2030.

MON (2021). Spicak na inovativnite uchilishta v Republika Bulgaria za uchebnata 2021–2022godina, priet s RESHENIE № 523 na MS ot 22.07.2021.

MON (2021). Strategicheska ramka za razvitie na obrazovaniето, obuchenieto i ucheneto v Republika Bulgaria (2021 - 2030), publ. na 11.03.2021.

OECD (2018). The Future of Education and Skills, Education 2030. retrieved from [https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20\(05.04.2018\).pdf](https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20(05.04.2018).pdf)

Shivacheva-Pineda, I. (2019). Vazpitaniето mezhdu semeystvoto i uchilishteto. Godishnik na PF na Trakiiski universitet – Stara Zagora, br.16, 10–11.

Treaty of Lisbon (2007). retrieved from <https://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2007:306:FULL:EN:PDF>

World Economic Forum (2020). The Future of Jobs Report, retrieved from <https://www.weforum.org/agenda/2020/10/top-10-work-skills-of-tomorrow-how-long-it-takes-to-learn-them/>



Author Info:

University Lecturer **Kremena Lybenova Angelova**
St.Cyril and St. Methodius University of Velico Tarnovo
College of Pedagogy-Pleven
e-mail: kremena_ang@abv.bg